

ЛІТЕРАТУРА

1. Овчарук О. Шкільна політика в галузі початкової освіти в Європейських країнах / О. Овчарук // Шлях освіти. – 2000. – №4. – С. 17–19.
2. Гуськов С. Физическое воспитание в школах зарубежных стран / С. Гуськов, А. Зотова – М., 2001. – 252 с.
3. Arnold P. Competitive sport, winning and education / P. Arnold // Journal of moral education. – 1989. – №1. – P. 15–25.
4. Barton L. Disability, Impowerment and Physical Education / L. Barton – London : Falmer, – 1993. – P. 67–101.
5. Brustad R. Who will go out and play? Paternal and psychological influences on children's attraction to physical activity / R. Brustad // Pediatric Exercise Science. – 1993. – № 5. – P. 55–57.
6. Cachay K. Versportlichung der Gesellschaft und Entsportung des Sports – Systemtheoretische Ammerkungen zu einem geseellschaftlichen Phänomen / K. Cachay. – Schordorf : Hofmann, 1990. – P. 31–37.
7. Capel S. Approaches to Teaching Games: Issues in Physical Education / S. Capel. – London : Rout-ledge/Falmer, 2000. – 260 p.
8. Phillips P. Effective Physical Education / Phillips P. – Ideas II. – 1994. – № 2. – P. 77–90.
9. Pospiech J. Stan i status wychowania fizycznego w krajach Europejskich / J. Pospiech // Lider. – 2000. – № 9. – P. 5–11.
10. Talbot M. The case for Physical Education / M. Talbot // World summit on Physical Education. – Berlin, 2001. – P. 39
11. Wuest D. Foundations of Physical Education and Sport / Wuest D. – St. Louis : Mosby-Year Book, 1995. – P. 76.

УДК 37.018.3

*Леся ФАРТУШОК,
Сергій ЛІСЕНЧУК,
м. Дрогобич*

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ДО ПРАЦІ У ВИХОВАНЦІВ ДИТЯЧИХ БУДИНКІВ

У статті розкривається значення поняття «готовність до праці». Висвітлюються особливості формування готовності до праці у вихованців дитячих будинків. Виокремлюються причини негативного ставлення дітей до праці. На основі аналізу мотивів, що спонукають дітей до діяльності, обґрунтовуються педагогічні умови формування у них готовності до праці.

Ключові слова: вихованець, дитячий будинок, готовність до праці, формування.

Fartushok L., Lisenchuk S. Pedagogical conditions of formation of readiness to work in orphanages. The article reveals the meaning of willingness. Specific features of the formation readiness to work with orphans. Singles out the causes of the negative attitude of children to work. Based on the analysis of motives that encourage children to activities grounded pedagogical conditions forming their willingness to work.

Key words: orphanage, willingness to work, formation.

Постановка проблеми. Демократизація суспільства, шляхи його оновлення в умовах розвитку незалежної України потребують розробки нових підходів стосовно виховання представників найменш соціально захищених верств населення, серед яких діти-сироти і діти, що позбавлені батьківського піклування. Пріоритетним напрямом виховання зазначеної категорії дітей має бути підготовка до життя в суспільстві на правах повноправних його громадян. Особливого значення в цьому контексті набуває питання формування у них готовності до праці.

На перший погляд здається, що у дитячому будинку діти мають можливість залучатися до найрізноманітніших видів діяльності: працювати на присадибних ділянках, на кухні, брати участь у гуртковій роботі, виконувати обов'язки по самообслуговуванню, допомагати молодшим та ін. Також вихованці можуть вибрати собі діяльність, в якій би вони виявили себе якнайкраще, а вихователі мають більше можливостей спостерігати за ними під час виконання різних завдань, глибше вивчати і значно ефективніше впливати на них, здійснювати індивідуальний підхід до кожного вихованця. Результати праці дітей в дитячому будинку видно виразніше, вони відчутніше впливають на побут дітей, на їх повсякденне життя. Вихованці весь час бачать результати своєї праці, які виявляються в тому як прибрано територію, групові та спальні кімнати і т. ін. Різноманітна діяльність дітей має сприяти успішному формуванню звички до щоденної праці, готовності до всякої роботи, якою б важкою або неприємною вона не була.

Отже, вважається, що організований виховний вплив на дітей, який здійснюється в дитячому будинку, не може не позначатися на формуванні особистості дитини позитивно, зокрема на її готовності до праці. Проте навіть у дитячих будинках, де створено найсприятливіші умови для трудового виховання, не завжди всі діти виявляють позитивне ставлення до праці.

Слід зазначити, що в дитячих будинках здебільшого виховуються сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, та діти з проблемних і матеріально незабезпечених сімей. Аналіз контингенту дитячих будинків показує, що більшість із них – це педагогічно занедбані діти з негативним життєвим досвідом. Додамо, що й умови інтернатного за-

кладу: постійне перебування дітей у закритих корпоративних колективах; надмірна заорганізованість життєдіяльності вихованців негативно позначається на вихованні у них самостійності, активності, відповідальності тощо. Більше того, умови інтернатного життя певною мірою позначаються на формуванні у дітей споживацьких настроїв, оскільки в цих закладах не простежується залучення вихованців до систематичної, педагогічно доцільної, особистісно значущої і суспільно цінної трудової діяльності.

Отже, актуальним є питання з'ясування причин, що призводять до небажання працювати та обґрунтування педагогічних умов формування у вихованців дитячих будинків готовності до праці.

Аналіз досліджень. Певні аспекти виховання позитивного ставлення до праці у молодого покоління знайшли відображення в працях філософів (Л. Буєвої, В. Буслінського, О. Разіна, І. Стогнія та ін.); соціологів (М. Андрєєвої, В. Єльмєєва, О. Здріавомислова [16], В. Рожина [16], В. Шедякова, В. Ядова [16] та ін.); психологів (І. Бех, О. Бодальов, Є. Верещак [2], В. Войтко, Ф. Іващенко [4], О. Кононко, Г. Костюк, В. Котирло, О. Кривов'яз, В. Мерлін, В. Моляко [11], В. М'ясищев, Ю. Приходько, Д. Узнадзе, Д. Фельдштейн, О. Чебикін та ін.).

Проблема трудового виховання дітей у закладах інтернатного типу досліджувалася Ю. Грицаєм, О. Ігнатовою [3], Б. Кобзарем [7], Л. Канишевською [5, 6], Б. Мельниченком, Є. Постовойтовим [7], А. Рацулом, В. Слюсаренком [7] та ін. У цих роботах розглядаються переважно загальнотеоретичні та організаційні проблеми трудового виховання учнів у закладах інтернатного типу.

Проблемам теорії і практики виховання в учнів 5-7 класів загальноосвітніх шкіл-інтернатів позитивного ставлення до праці присвячене дисертаційне дослідження В. Марущак [10]. У ньому визначені теоретичні засади та практичний стан проблеми ставлення до праці; запропоновано сутність і структуру позитивного ставлення молодших підлітків до праці; розроблено критерії оцінювання і показники сформованості позитивного ставлення до праці в учнів 5-7 класів шкіл-інтернатів. Однак питання формування готовності до праці не знайшло належного висвітлення у сучасній психолого-педагогічній думці.

Актуальність проблеми, її недостатня теоретична розробка в сучасних умовах реформування національної системи освіти, потреби практики обумовили вибір теми статті «Педагогічні умови формування готовності до праці у вихованців дитячих будинків».

Мета статті полягає у розкритті причин негативного ставлення до

праці вихованців дитячих будинків та обґрунтуванні педагогічних умов для формування в них готовності до різних видів діяльності.

Виклад основного матеріалу. Готовність до праці є складною властивістю особистості, яка характеризується насамперед відповідальним ставленням до праці. Вона формується впродовж тривалого часу. Спочатку в дітей потрібно виховувати позитивне ставлення до праці і до її результату. Здатність до праці передбачає наявність певних загальних і спеціальних умінь трудитися. Загальне вміння працювати включає вміння ставити мету й вибирати засоби, які давали б можливість з найменшою затратою сил і часу здійснити її, вміння співвідносити завдання з часом, потрібним для його виконання, вміння відразу ж включатись у роботу, зосереджуватись на ній, переборювати труднощі, доводити розпочату справу до кінця, працювати напружено, старанно, акуратно, економно. Спеціальні вміння стосуються конкретного виду праці.

Проте відомо, що є діти, які володіють певними загальними й спеціальними вміннями, але разом з тим не виявляють бажання працювати, працюють погано. Отже, готовність працювати практично реалізується у певній діяльності лише тоді, коли вихованець працює охоче, прагне якнайкраще виконати завдання, використовуючи для цього всі свої можливості, тобто позитивно ставиться до праці.

На бажання працювати звичайно впливає характер самої праці, привабливість її для вихованця. Коли його приваблює процес праці, напруження в роботі стає для нього непомітним, а це збільшує працездатність, формує інтерес до справи.

Задоволення від процесу праці залежить не тільки від її характеру, істотно значення має і вміння організувати свою діяльність, мобілізувати себе на виконання певного завдання.

Отже, готовність до праці передбачає взаємозв'язок між вмінням і бажанням працювати. У того, хто вміє працювати, значно легше виховати бажання трудитися. А воно, в свою чергу сприяє дальшому вдосконаленню вміння працювати. Не можна добре виконувати роботу без позитивних переживань, які вона викликає і які водночас є надзвичайно важливим стимулом. І, навпаки, бажання працювати, любов до праці не виникає в людини, яка не має загальних і спеціальних умінь працювати.

Готовність вихованців до праці спочатку виявляється тільки в тій діяльності, яка їм подобається, виконувати яку, на їх думку, необхідно. Формуючись, готовність до праці поширюється і на інші види діяльності.

Важливого значення у формуванні в дітей готовності до праці є мотиви, які їх спонукають до неї. Вихователеві потрібно знати їх, щоб спираючись на них, ефективніше формувати в дітей готовність до праці.

Одним з істотних мотивів, що спонукає дітей до праці, є інтерес до неї, який виявляється в бажанні працювати, в почутті задоволення від процесу та результату роботи, в прагненні виконувати такі ж або ще складніші завдання.

Характерною рисою дитячої психіки, як відомо, є інтерес до всього нового, незвичайного. Вихователів важливо навчатися вміло це використовувати. Властивий дітям інтерес до праці впливає також з їх діяльнісного ставлення до всього навколишнього, з їхньої природної потреби щось робити, рухатись, діяти. Трудове завдання, певний вид діяльності викликає в них інтерес, бо відповідає цій потребі і так чи інакше її задовольняє.

Мотивом, що спонукає вихованців до праці, є також їхнє захоплення самим процесом праці. Ігрова діяльність, яка займає в житті дітей і підлітків значне місце і в якій вони мають можливість виявити свою енергію в рухах, приносить їм насолоду. Проте в них з'являються нові прагнення і бажання, зокрема настійна потреба виконувати таку ж роботу, як і дорослі, наслідувати їх у поведінці, діях, рухах. Це бажання вони реалізують своєю участю в різноманітних видах діяльності. Виконання багатьох завдань по самообслуговуванню часто приваблює вихованців тим, що під час роботи і по її завершенні вони переконуються в тому, що вже здатні зробити щось корисне, що вони як і дорослі, вже здатні виявити силу, спритність і вміння.

Важливим мотивом, що спонукає дітей до праці, є переживання ними задоволення від виконаного обов'язку, що сприяє формуванню у них звички працювати тільки добре.

Часто дітей спонукає добре працювати усвідомлення користі, яку приносить їхня праця іншим. Вихованці дитячих будинків кожного дня мають можливість переконатись в тому, чи важлива їхня праця і яку приносить вона користь іншим. Адже від їх власної праці залежить багато дечого: чи вчасно розставлено посуд в їдальні, чи чисто на території, в групових кімнатах та спальнях і т.ін. Тому багато вихованців починають прихильно ставитись до праці саме тоді, коли усвідомлюють, що вона потрібна іншим.

Серед мотивів, що спонукають дітей позитивно ставитись до праці можна назвати і прагнення виділитись своєю доброю роботою. Те, що вихованці виявляють готовність працювати, звичайно, заслуговує схвалення, тому ми вважаємо і цей стимул позитивним, хоч він і має деяку негативну сторону. Діти, особливо ті, які виховуються в дитячих будинках, дуже чутливі до думки про них. Вони надають великого значення оцінці їхньої праці. Проте для деяких вихованців, які дорожать оцінкою,

що її дають їхній роботі вихователі та інші діти, більше значення має не сама по собі праця і її результат та процес виконання, а її оцінка. Такі діти хоч і добре виконують свої обов'язки, роблять це з єдиного бажання справити на інших гарне враження.

Отже, вихователеві необхідно звертати увагу на те, що спонукає вихованця працювати добре, чи повноцінні мотиви його діяльності, бо з них формуються конкретні риси особистості. Адже готовність до праці тісно пов'язана з такими моральними якостями особистості, як відповідальність за доручену справу, почуття честі і власної гідності, вимогливість до себе, та з іншими рисами характеру. Справді, готовність до праці обов'язково передбачає усвідомлення вихованцем того, що він повинен зробити і що він відповідає перед іншими і перед собою за доручену справу. Про вихованця, у якого немає почуття відповідальності за якісне виконання дорученої справи, не можна сказати, що у нього сформована готовність до праці.

Серед основних причин негативного ставлення дітей до праці науковці виокремлюють: невміння переборювати труднощі в роботі, лінощі, байдужість, зневага до вимог дорослих тощо.

Невміння переборювати труднощі часто пов'язане з тим, що дітям бракує наполегливості, у них не вироблена звичка бути напруженими, діловитими у праці. Інтерес до роботи у них скоро спадає. Їм здається, що зусилля їх не досить ефективні, що до завершення роботи дуже далеко. У таких випадках діти або зовсім припиняють роботу, або намагаються швидше її закінчити, не дбаючи про те, щоб результат роботи відповідав поставленим вимогам.

Окрім невміння переборювати труднощі, негативне ставлення до праці може впливати з небажання працювати, з лінощів. Ліниві діти всіляко намагаються ухилитися від роботи, яка потребує значного напруження, певної затрати енергії. При цьому вони часто розуміють, що працювати треба, але не можуть примусити себе. Звичайно, дитина не народжується лінивою, – з народження вона діяльна. Діти найчастіше виявляють лінощі через те, що в свій час у них не виховували здатність переборювати труднощі, не виховували бажання трудитись, звичку до трудового зусилля. К. Ушинський вважав, що психологічною основою лінощів є звичка дитини бути неухважною або незвичка керувати своєю увагою [15]. Звичайно, вміння зосереджуватися – дуже важливе для виконання завдання, але недостатнє. Окрім цього, треба ще вміти переборювати труднощі, не бути байдужим до своєї роботи, прагнути досягти добрих результатів. А цього можна добитись поступово, крок за кроком навчаючи вихованця переборювати

труднощі, переживати навіть незначні успіхи в роботі, добиваючись її очевидного результату.

Вагомою причиною небажання дітей працювати є й те, що у них під впливом неправильного виховання сформувалось негативне ставлення до всього того, що виходить від дорослих, що є їх вимогою; їм здається, що кожна вимога дорослих, в тому числі і вимога працювати, придушує їхню самостійність. Вихованці протестують, виявляючи цей протест у всіх видах взаємовідносин з оточенням. Деякі виявляють байдужість до того, що їм пропонується. Вони вже хочуть показати свою «дорослість», а те, що вихованець виконує розпорядження інших, на їхню думку, не сумісне з прагненням виглядати «дорослим». Свою незалежність вони й виявляють тим, що не хочуть виконувати вимогу працювати.

Зважаючи на проаналізовані нами основні причини негативного ставлення до праці у вихованців дитячих будинків окреслимо основні методи формування у них готовності до праці, які, на нашу думку, мають бути в арсеналі кожного вихователя.

Основним завданням вихователя при вихованні готовності в дітей до праці є навчити їх переборювати труднощі в роботі, підтримувати бажання працювати, яке характерне для багатьох з них на початку виконання певного завдання, бути організованим у праці.

У вихованні в дітей уміння правильно організувати свою працю багато значить контроль і допомога вихователя. Контролюючи працю дітей, педагог завжди повинен підтримувати їхні зусилля, щоб вони не зупинились на півдорозі і не кинули розпочату справу, показати їхні успіхи і тим самим заохотити до дальшої роботи аж до досягнення потрібного результату. Необхідно, щоб вихователі звертали увагу на те, як вихованці працюють, своєчасно виявляли причини їхнього відволікання від роботи чи відставання і обов'язково допомагали довести розпочату справу до кінця. Для цього корисно, не чекаючи кінцевого результату, простежити, як працює вихованець, наскільки раціональні прийоми його роботи, чи не марні його трудові зусилля.

Важливим засобом формування в дітей готовності до праці є створення умов, за яких діти переживали б почуття успіху від своєї праці. Створенню таких умов сприяє педагогічна оцінка, в якій виявляється і контроль, і допомога вихователя. В оцінці праці дітей вихователі необхідно підкреслювати, що зусилля вихованців не марні і що результати цих зусиль мають велике значення. На жаль, виховні можливості педагогічної оцінки не завжди належно використовуються.

Вихователь повинен індивідуально підходити до вихованців і помічати зміну їхнього ставлення до праці, заохочувати добру поведінку і

старанність. Значну роль при цьому відіграють позитивні переживання дитини, викликані оцінкою їхньої праці. Якщо ці переживання неодноразово повторюються при виконанні вихованцем різних видів діяльності, то в нього виникає потреба бути на рівні вимог, які до нього ставляться, навіть в ускладнених вимогах у відсутності вихователя.

Окрім позитивних переживань, важливим стимулом виховання у дітей готовності до праці, є і їхні негативні емоції. Так, неприємні переживання лінивого вихованця, викликані негативною оцінкою його праці, можуть бути корисними для нього. Невдачі мобілізують недбайливих на виконання завдань, виховують вимогливість до себе, відповідальне ставлення до обов'язків. Але цим методом виховного впливу треба користуватись обережно, бо не на кожного вихованця неприємні переживання діють позитивно.

Негативні емоції праця викликає і у тих вихованців, яких покарано працею. Такі негативні переживання теж не сприяють формуванню у них готовності до праці, а навпаки, часто повторюючись, викликають негативне ставлення до неї. На жаль, у дитячих будинках ще користуються цим малоєфективним способом впливу на вихованців. Нерідко можна спостерігати, як одних і тих самих дітей карають одноманітною працею – прибиранням території, їдальні, вбиральні тощо. Саме через те, що за порушення правил поведінки дітей карають працею, вона втрачає свою привабливість. У цьому сенсі праця асоціюється з неприємними переживаннями, які викликані покаранням, і діти намагаються уникнути її насамперед тому, що покарання завжди неприємне. Негативне ставлення вихованця до одного виду праці, яка виступає у вигляді покарання, може поширитись і на інші її види, вилитись у небажання працювати взагалі.

Якщо вихованця карають працею, то вона не тільки для нього, а й для його товаришів стає неприємною справою, бо асоціюється з відпрацюванням провини. А. Макаренко карав своїх вихованців не працею, а позбавленням можливості брати в ній участь. У цьому випадку праця для вихованця виступала як мрія, дуже приємна і бажана, бо право на працю треба заслужити [9].

Неабияке значення для формування у вихованців позитивного ставлення до праці має довір'я до їхніх можливостей, що виявляється в дорученні їм особливо важливих завдань.

Висновки. Завдяки праці діти збагачують свої фізичні й інтелектуальні сили, розширюють свої знання про навколишній світ, готуються стати відповідальними повноправними громадянами суспільства і господарями свого життя. Тому важливо виховати у них позитивне став-

лення до праці. Процес формування відповідального ставлення до праці буде успішним лише за забезпечення необхідних для цього педагогічних умов. А це під силу вихователям, які використовують у своїй щоденній праці такі засоби, як: довір'я до можливостей вихованців, заохочення їх до різних видів діяльності, не завжди позитивну, але справедливу оцінку результатів їхньої праці тощо.

Окрім вказаних засобів формування у вихованців готовності до праці, вагоме значення має весь уклад їхнього життя в дитячому будинку, а також особистий приклад вихователя, що, на нашу думку, і становить перспективу подальшого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондар А., Кобзар Б. Навчально-виховна робота в школах-інтернатах і групах подовженого дня / А. Бондар, Б. Кобзар. – К.: Вища школа, 1985. – 303 с.
2. Верещак Є. Духовний інструментарій впливу на особистість / Є. Верещак // Соціальна служба в Україні : соціально-психологічні засади формування й ефективного функціонування : мат. наук.-практ. конф., (12 трав. 2005 р., Черкаси). – К., 2000. – С. 46–55.
3. Ігнатова О. Виховуємо самостійність / О. Ігнатова // Теоретико-методичні проблеми виховання соціальної зрілості учнів шкіл-інтернатів : наук.-метод. зб. – К. : ІПВ АПН України, 2000. – С. 83–92.
4. Ивашенко Ф. Психология трудового воспитания : учеб. пособие для пед. ин-тов. / Ф. Ивашенко. – М. : Изд-во «Университетское», 1988. – 2-е изд., перераб. и доп. – 160 с.
5. Канішевська Л. Педагогічні основи виховання соціальної зрілості учнів старших класів шкіл-інтернатів для дітей сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків / Л. Канішевська. – К. : Стилос, 1998. – 163 с.
6. Канішевська Л. Теоретико-методологічні засади виховання соціальної зрілості старшокласників шкіл-інтернатів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківської опіки, у позаурочній діяльності / Л. Канішевська. – К. : Стилос, 2001. – 342 с.
7. Кобзар Б., Постовойтов Є., Слюсаренко В. Управління виховною роботою в школі-інтернаті / Б. Кобзар, Є. Постовойтов, В. Слюсаренко. – К. : КМІВУ, 1996. – 268 с.
8. Левківський М. Критерії та рівні розвитку відповідального ставлення до праці / М. Левківський // Рідна школа. – 1993. – № 11-12. – С. 54–56.
9. Макаренко А. Трудове виховання, взаємини, стиль, тон у колективі / А. Макаренко // У кн.: А.С. Макаренко. Про комуністичне виховання. – К., 1978. – С. 70–109.
10. Марущак В. Виховання позитивного ставлення до праці в учнів 5-7 класів шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності : дис... канд. пед. наук : 13.00.07 / В. Марущак. – К., 2006. – 276 с.
11. Моляко В. Психологічна готовність до творчої праці / В. Моляко. – К. :

Знання, 1989. – 44 с.

12. Омельченко С. Трудова діяльність старшокласників: морально-ціннісні орієнтири / С. Омельченко // Рідна школа. – 2005. – № 1-2. – С. 23–25.

13. Пеша І. Дитячі будинки сімейного типу як особлива форма сімейної опіки над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування / І. Пеша // Український соціум. – 2003. – № 1 (2). – С. 72–80.

14. Рибалка В., Левтик М. Особистісний підхід до учня у формуванні готовності до професійного навчання і праці / В. Рибалка, М. Левтик // Відкритий урок. – 2004. – № 21-24. – С. 29–30.

15. Ушинський К. Праця в її психічному і виховному значенні / К. Ушинський // Вибрані педагогічні твори у 2-х т. – К., 1982. – Т. 2. – С. 333–362.

16. Человек и его работа (социологическое исследование) // [под. ред. А. Здравомыслова, В. Рожина, В. Ядова]. – М. : «Мысль», 1967. – 392 с.

17. Яковенко В. Виховання та усиновлення дітей-сиріт / В. Яковенко. – Кіровоград, 1998. – 336 с.